

EVRISTIK METOD VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING UNIVERSAL QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Ismatillayeva Yodgora Abduvahob qizi

Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

+998931287657

yodgoraismatillayeva783@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23321337>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining universal qobiliyatlarini evristik metod vositasida shakllantirishning dolzarb pedagogik va metodologik muammolari tahlil qilingan. Tadqiqotda zamonaviy ta‘lim tizimidagi reproduktiv qoliplar, darsliklarning izlanishga moslashmaganligi hamda pedagog kadrlarning metodik tayyorgarligi bilan bog‘liq to‘siqlar yoritilgan. Muammolarni bartaraf etish va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida Fikr xaritasi (Intellekt-karta) va Keys-tahlil (Case-study) kabi zamonaviy evristik texnikalarni boshlang‘ich ta‘lim amaliyotiga integratsiya qilish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Evristik metod, boshlang‘ich sinf, universal qobiliyatlar, mustaqil fikrlash, fikr xaritasi, keys-tahlil, muammoli ta‘lim, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье анализируются актуальные педагогические и методологические проблемы формирования универсальных способностей учащихся начальных классов посредством эвристического метода. В исследовании освещаются такие барьеры, как репродуктивные шаблоны в современной системе образования, неадаптированность учебников к исследовательскому обучению и недостаточная методическая подготовка педагогов. В качестве средств преодоления данных проблем и развития навыков самостоятельного мышления учащихся предложены научно-практические рекомендации по интеграции в практику начального образования современных эвристических техник, таких как Ментальные карты (Интеллект-карты) и Кейс-метод (Case-study).

Ключевые слова: Эвристический метод, начальные классы, универсальные способности, самостоятельное мышление, ментальная карта, кейс-метод, проблемное обучение, компетенция.

Annotation. This article analyzes the current pedagogical and methodological problems of forming primary school students' universal abilities through the heuristic method. The study highlights barriers such as reproductive patterns in the modern education system, the unadaptability of textbooks to inquiry-based learning, and the insufficient methodical training of pedagogical staff. Scientific and practical recommendations are proposed for integrating modern heuristic techniques, such as Mind Mapping (Intellect-cards) and Case-study, into primary education practice as a means of overcoming these problems and developing students' independent thinking skills.

Keywords: Heuristic method, primary school, universal abilities, independent thinking, mind map, case-study, problem-based learning, competence.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb

vazifalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi esa mazkur kompetensiyalarning poydevori shakllanadigan eng muhim davr bo‘lib, unda qo‘llaniladigan pedagogik metodlar bolaning kelajakdagi intellektual rivojiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois pedagogik jarayonda an‘anaviy reproduktiv yondashuvdan innovatsion, izlanishga asoslangan va o‘quvchi faoliyatini faollashtiruvchi metodlarga o‘tish zaruriyati yuzaga keladi.

Shu nuqtai nazardan, evristik ta‘lim metodlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkur jarayonini faollashtirish, masalalarning mohiyatini mustaqil anglash, gipoteza ilgari surish va noodatiy yechimlarni topish kabi ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Evristik yondashuv o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil kashf etuvchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik konsepsiyalar kompetensiyaviy yondashuvni ilgari surib, o‘quvchi faoliyatini faollashtirishni asosiy maqsad sifatida belgilaydi. Bugungi kunda boshlang‘ich sinflarda evristik ta‘lim metodlarini joriy etish o‘quvchilarning matematik fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ijodiy yechimlar topish qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi amaliy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. Shu bois, evristik metoddan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining universal qobiliyatlarini shakllantirishda foydalanish qanchalik samara berishini va bu yo‘lda qanday muammolar borligini o‘rganib chiqildi.

Evristik metod vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining universal qobiliyatlarini shakllantirish bugungi zamonaviy ta‘lim tizimining eng muhim va dolzarb strategik vazifalaridan biridir. Evristik ta‘lim o‘quvchini tayyor bilimlarni yodlashdan qutqarib, muammolarni mustaqil va ijodiy yechishga, "yangi bilimlarni kashf etishga" o‘rgatadi. Biroq, ushbu metodni boshlang‘ich ta‘lim amaliyotiga keng joriy etishda bir qator tizimli va metodologik muammolar mavjud.

1. Metodologik muammolar va konseptual bo‘shliqlar.

Tayyor qoliplarga tayanish: Ta‘lim tizimida hamon an‘anaviy, ya‘ni axborotni shunchaki yetkazib berish (reproduktiv) metodi ustunlik qilmoqda. Ayniqsa boshlang‘ich sinfda o‘quvchining fikrlab topishini kutishdan, fikrga yo‘naltirishdan ko‘ra o‘sha ma‘lumotni o‘qituvchi shundoq taqdim qilishni afzal ko‘radi.

Universal qobiliyatlar mezonining noaniqligi: Boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilar uchun "universal qobiliyat" (mantiqiy, kreativ, tanqidiy va evristik fikrlash) shakllanganligini baholovchi aniq, sodda va universal pedagogik diagnostika asboblari yetarli emas.

Darsliklarning moslashmaganligi: Mavjud darsliklardagi topshiriqlarning aksariyati evristik (izlanishga yo‘naltirilgan) emas, balki eslab qolish va formula asosida ishlashga qaratilgan.

2. Pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi bilan bog‘liq muammolar

Metodik kompetensiyaning pastligi: Ko‘plab o‘qituvchilar darsda "savol narvoni", "ko‘p o‘lchamli matritsa" yoki "Sokratcha suhbat" kabi evristik texnikalarni amaliyotda to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasiga ega emas.

Vaqt taqchilligi va qat‘iy reja: Evristik metod o‘quvchiga erkin fikrlash va xato qilish huquqini berishni talab qiladi. O‘qituvchilar esa 45 daqiqalik dars rejasini ulgurish maqsadida o‘quvchining mustaqil izlanishiga imkon bermay, to‘g‘ri javobni o‘zlari aytib qo‘yadilar.

Psixologik tayyorgarlik yetishmasligi: Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining intuitiv fikrlashini qo‘llab-quvvatlash o‘rniga, faqat standart qolipli javoblarni talab qilish tendensiyasi saqlanib qolmoqda.

3. O‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga doir muammolar

Abstrakt fikrlashning sustligi: 6-10 yoshli bolalarda ko‘rgazmali-obrazli fikrlash ustun bo‘ladi. Evristik muammolarni quruq so‘z yoki mavhum shaklda qo‘yilishi ularda tushunmovchilik keltirib chiqaradi.

Mustaqillik ko‘nikmasining pastligi: Maktabgacha ta‘lim yoki oilaviy muhitda bolaga hamma narsani tayyor holda berishga o‘rganilganligi sababli, bola muammoli vaziyatga duch kelganda tezda taslim bo‘ladi va mustaqil yechim izlashdan bosh tortadi.

Muammolarni bartaraf etish va tizimni rivojlantirish yo‘llari.

Evristik metod yordamida o‘quvchilarning universal qobiliyatlarini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar integratsiyalashuvi zarur:

Didaktik dasturlar

Muammoli vaziyat yaratish

O‘quvchi kashfiyoti (Evristika)

Universal qobiliyat

Evristik topshiriqlar bazasini yaratish: Matematika, ona tili va tabiatshunoslik darslariga STEAM elementlari hamda kross-kurrikulyar (fanlararo) evristik masalalarni tizimli kiritish.

“O‘rganish orqali kashf qilish” modelini joriy etish: Darsni tayyor qoidani aytishdan emas, balki o‘quvchini o‘ylantiradigan paradoks yoki muammoli savol qo‘yishdan boshlash.

O‘qituvchilar uchun mikrotalim va treninglar: Bo‘lajak va faoliyat ko‘rsatayotgan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini evristik dars loyihalash (Fikr xaritasi, Keys-tahlil) metodikalariga qayta tayyorlash.

Fikr xaritasi (Intellekt-karta) — bu axborotlarni ko‘rgazmali shaklda tuzish, fikrlarni tarmoqlash va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida universal qobiliyatlarni shakllantirish uchun eng samarali evristik vositalardan biridir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hali mavhum fikrlash to‘liq rivojlanmagani sababli, fikr xaritasi ularga matn yoki muammoni yaxshiroq tasavvur qilishga va mustaqil "kashfiyotlar" qilishga yordam beradi.

Keys-tahlil (Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish metodi) — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida universal qobiliyatlarni shakllantirishda eng samarali evristik texnikalardan biridir. Boshlang‘ich sinflarda keys-tahlil real hayotiy, ertaknamo yoki fantastik muammoli vaziyatni o‘quvchilar tomonidan muhokama qilish va unga yagona to‘g‘ri javobi bo‘lmagan yechimlar zanjirini topishga asoslanadi.

Xulosa. Xulosa qilib **evristik metod vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining universal qobiliyatlarini shakllantirish** bugungi zamonaviy ta‘lim tizimining eng muhim va

dolzarb vazifalaridan biri ekanligini ayta olamiz. O‘quvchilarni intellektual salohiyatli, o‘z fikrini erkin bayon eta oladigan, jahonning rivojlangan mamlakatlari o‘quvchilariga raqobatbardosh qilib tarbiyalashda evristik metoddan foydalanish katta yordam beradi. Chunki evristik metod o‘quvchini qoidalarini quruq yodlashdan qaytaradi va tafakkur qilishga, o‘z fikrini ayta olishga, turli g‘oyalarni qo‘rqmasdan amaliyotda sinab ko‘rishga o‘rgatadi. Agar yuqoridagi ta‘lim tizimidagi muammolarni bartaraf etishga muvofiq bo‘lsak, har bir sohada rivojlanishlar, qulayliklar yaratiladi.

Hozirgi kunda ta‘lim sohasi tubdan rivojlanmoqda, darsliklar yangilanib, turli topshiriqlar bilan boyitilmoqda, lekin afsuski dars jarayonida vaqt yetishmasligi yoki o‘qituvchilar bu topshiriqlarning asl maqsadi, qanday qo‘llanilishini yaxshi tushunmasligi natijasida avvalgi qolipdagi dars ko‘rinishiga kelib qolishi achinarli albatta. Buni bartaraf etish uchun avvalo o‘qituvchilarga bu topshiriqlarni qanday qo‘llash, o‘quvchilarni fikrini eshitib xulosa chiqarishlari uchun vaqtni qanday taqsim qilish kerakligini, o‘quvchilarning har qanday g‘oya va kashfiyotlarini qabul qila olishni, evristik metodlarni o‘tiladigan mavzularga moslashni, evristik savollar tuzish yo‘llarini o‘rgatish zarur. Agar yuqoridagi muammolar bartaraf etilsa ta‘lim tizimi yanada rivojlanadi, bilimli, kreativ, tanqidiy fikrlovchi, muammolarni qo‘rqmay bartaraf eta oladigan o‘quvchilarni tarbiya qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xutorskoy, A. V. (2003). *Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения*. Издательство Московского университета. (Evristik ta‘lim nazariyasi bo‘yicha fundamental darslik).
2. Polya, G. (1957). *How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method*. Princeton University Press. (Matematikada muammoli yechim va evristika asoslari).
3. Mavlonova, R., Rahmonkulova, N., & Matnazarova, K. (2018). *Boshlang‘ich ta‘limda innovatsion pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: "O‘qituvchi".
4. Buzan, T. (2006). *The Mind Map Book: How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped Potential*. BBC Books. (Fikr xaritalari metodologiyasi).
5. Yo‘ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2008). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish*. Toshkent: "Fan va texnologiyalar".
6. Ishmuhammedov, R., & Abduqodirov, A. (2010). *Ta‘limda innovatsion texnologiyalar (ta‘lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar)*. Toshkent: "Iste’dod". (Keys-tahlil uslubiyoti).
7. Tojiyev, M. (2021). *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik asoslari*. O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti axborotnomasi, №3, 45-51-betlar.